

А. М. Кушнярэвіч, В. В. Навумава

ПАДЗЕІ АЙЧЫННАЙ ГІСТОРЫІ
Ў АДЛЮСТРАВАННІ НЯМЕЦКАЙ ГРАВЮРЫ XVI ст.

Зараджэнне еўрапейскай гравюры як разнавіднасці графічнага мастацтва і паліграфічнай тэхнікі адбылося на стыку розных рамёстваў і вытанчаных мастацтваў ў перыяд ранняга Адраджэння амаль адначасова ў некалькіх еўрапейскіх краінах. Прычыны яе з’яўлення былі амаль аднолькавымі, аднак развіцце ў кожнай з іх мела поўныя асаблівасці. Неаднолькавай была і роля гравюры ў мастацтве еўрапейскіх краін (Г. Кіслых). Так, у Германіі, у адрозненне ад Італіі, у творчасці амаль кожнага мастака яна займала важнае, часам галоўнае месца, дзякуючы чаму дасягнула невярагоднай тэхнічнай і мастацкай дасканаласці. Таму менавіта гравюра ў Германіі разам з жывапісам вызначала стыль нямецкага Адраджэння. Аднак выявы гарадоў як біблейскіх, так і рэальных не адыгрывалі ў жывапісе Сярдневякоў’я і Адраджэння самастойнай ролі, бо прадстаўлены горад ўспрымаўся альбо як частка пейзажа, альбо як фон для паказа розных падзей. Функцыя такіх выяў была адначасова і мастацкай і дакументальнай (Н. Асмінская). Такое сэнсавае нападненне характэрна гравюры "*Vera Designatio Urbis in Littavia Grodnoe*" – (“Сапраўднае адлюстраванне горада Гродна ў Літве”), выкананая з натуры ў 1567 г. нямецкім рысывальшчыкам Гансам (Ёганам) Адэльгаўзерам (ням.: *Hans Adelhauser*) і выгравіраваная па арыгіналу на медзі ў 1568 г. вядомым нюрнбергскім залатых спраў майстрам, картографам і гравёрам Маціясам Цюндтам (ням.: *Matthias Zundt*). Падставай для стварэння Адэльгаўзерам малюнка стаў шэраг сустрэч пасольстваў Масковіі, Турэччыны, Валахіі і крымскіх татар з вялікім князем літоўскім і каралём польскім Жыгімонтам Аўгустам і яго прадстаўнікамі, якія адбыліся ў Гародні ў ліпені 1567г. (Н. Сліж). У чэрвені гэтага года дзеля сустрэчы з маскоўскімі пасламі кароль адмыслова пакінуў сойм у Петрыкаве і прыехаў у Гродна, дзе зна-

ходзіўся на працягу месяца. Вядома, што ў гэты час ішла Лівонская вайна (1558- 1583гг.), у якой Іван Грозны імкнуўся “прасячы акно ў Еўропу”. У сяр. 1560-х гг. у обоіх бакоў узніклі імкненні скончыць вайну мірам. У чэрвені 1565г. польска-літоўскае пасольства пабывала ў рускага цара, але перамовы скончыліся беспяспяхова, таму што Іван IV не хацеў вяртаць Полацк. Ён паабяцаў прыслаць сваё пасольства ў Польшчу. Вось яно і прыехала у ліпені 1567г. у Горадзень. (В. Швед). Таму асноўны сюжэт гравюры – сустрэча маскоўскіх паслоў ураднікамі караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста у прадмесці Гародні на левым беразе Нёмана – выкананы на фоне падрабязнай панарамы горада. Перамовы з пасольствам Івана Грознага не прывялі да станоўчых зрухаў у адносінах паміж дзяржавамі, якія моцна абвастраліся з-за Лівонскай вайны. Яно прыбыло ў Гародню з мэтай прымусіць, як адзначае Н. Барысоўская, караля ўступіць Масковіі Полацк, заключыць перамір’я, выдаць уцёкшага ў Літву князя Андрэя Курбскага і папрасіць дазволу рускім купцам Глядаву і Кіткову на праезд праз Польшу ў Царград, Александрыю, на Сінай і ва “Святую гару” (В. Швед). Перамір’е было працягнута, але ні адно з патрабаванняў маскавітаў не было выканана, што прывяло да эскалацыі канфлікта. Для еўрапейцаў друк гравюры меў важнае інфармацыйнае значэнне, бо з выяў можна было атрымаць веды пра палітычныя падзеі ў ВКЛ. Гарадзенскія звесткі маглі быць патрэбны імператару Свяшчэннай Рымскай імперыі Максімільяну II Габсбургу, які прасіў дапамогі ў Жыгімонта Аўгуста для вайны з туркамі. Таму складаная міжнародная сітуацыя стала прычынай стварэння гравюры Адэльгаўзера / Цюндта. Афіцыйны друк гравюры за мяжой і прысвячэнне яе Жыгімонту Аўгусту гаворыць пра тое, што літоўскі бок быў праінфармаваны пра працу мастака, быў у ёй зацікаўлены, а магчыма, яе і аплачваў. Гравюра магла быць выкарыстана для дэманстрацыі палітыкі Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) на паўднёвых і ўсходніх межах. Для еўрапейцаў друк гравюры меў важнае інфармацыйнае значэнне, бо з выяў можна было атрымаць веды пра палітычныя падзеі ў ВКЛ. Гарадзенскія звесткі маглі быць патрэбны імператару Свяшчэннай Рымскай імперыі Максімільяну II Габсбургу, які прасіў дапамогі ў Жыгімонта Аўгуста для вайны з туркамі. Таму складаная міжнародная сітуацыя стала прычынай стварэння гравюры Адэльгаўзера / Цюндта, якая з’яўляецца каштоўнай іканаграфічнай крыніцай для вывучэння гісторыі дыпламатычных дачыненняў ВКЛ другой паловы XVI ст. На гравюры адлюстравана сустрэча маскоўскага пасольства. Даследчыкі яго ідэнтыфікавалі і шэраг іншых постацей. Сярод іх гаспадарскі маршалк Іван Іванавіч Валовіч, які сустракаў у Гародні 24 ліпеня 1567 г. маскоўскае пасольства ды кіраўнік пасольства Івана IV, баярын Фёдара Умноў-Колычаў. Гэтыя асобы, паціскаючыя адзін другому рукі, адлюстраваны на пярэднім плане медзярыта. Пра гэтае пасольства і акалічнасці яго прыбыцця захаваліся даволі падрабязныя звесткі ў маскоўскіх пасольскіх кнігах. Надпісы на гравюры сведчаць, што Ганс Адэльгаўзер зафіксаваў яшчэ тры пасольствы, якія знаходзіліся ў той час у Гародні, - татарскае, турэцкае і валашскае (Н.Сліж). Цікава, што пра апошнія тры пасольствы няма ніякіх

звестак у пасольскіх і іншых дакументах як вялікакняскай, так і кароннай канцылярыі. Таму фактычна гравюра з’яўляецца адзінай як наратыўнай, так і іканаграфічнай крыніцай інфармацыі пра гэтыя падзеі. Важна, што верыфікацыя гэтых звестак, праведзеная С. Салеям яе падцвердзіла. Унікальнасць гравюры абумоўлена адсутнасцю аналагічных прац, якія дэманструюць беларускі горад XVI ст. падобным чынам, хаця стваральнік гравюры не ставіў за мэту максімальна дакладную перадачу рэчаіснасці. Таму неабходна крытычна ставіцца да адлюстраванага, паколькі відарыс можа несці ў сябе і недакладную інфармацыю па прычыне візуальных скажэнняў на гравюры. Існуюць два варыянты гравюры: з тэкстамі на лацінскай і нямецкай мовах. Згодна са зместам тлумачальнага тэксту, змешчанага у правым картушы, выява паўстала ў выніку творчага супрацоўніцтва мастака Ганса Адэльгаўзера, які выканаў малюнак на месцы падзей у ліпені 1567 г. і гравёра Маціяса Цюндта, які перанёс гэтыя напрацоўкі на медзь у 1568 г. у Нюрнбергу. У тэксце змешчаны звесткі аб падзеях, адлюстраваных на медзевышце. У левым картушы знаходзіцца прысвячэнне працы Жыгімунту Аўгусту. Акрамя тэкстаў і назвы твора, пададзенай толькі па — лацінску, на самой гравюры, выкананай у тэхніцы афорта, прасочваюцца 23 подпісы найбольш істотных сюжэтаў і аб’ектаў, зробленыя паралельна на 2 мовах (у асобных выпадках толькі на нямецкай ці лацінскай мове). Над правым картушам размешчаны цэнзурны дазвол на друк ад імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі, што ў тых часы з’яўлялася распаўсюджанай практыкай. У адрозненне ад сярэднявечнай статыкі афорт быў выкананы пад уплывам ідэй Рэнесансу, адлюстроўваючы падзеі ў дынаміцы (А. Перагудаў). Гравюра горада стаіць у адным шэрагу з вядомымі ў Еўропе творамі. Варта адзначыць, што працы Цюндта адрозніваюцца высокай якасцю выканання, сюжэты падаюцца са шматлікімі цікавымі дэталямі. У гравёра выдатна атрымлівалася прадстаўленне панарамных падзей. Гравюра Гародні ўваходзіць у іх лік. Аднак, каб так дэталёва прадставіць падзеі 1567 г. у горадзе, неабходны былі падрабязныя малюнкi Адэльгаўзера. У выніку яна ўтрымлівае цікавыя звесткі па палітычнай, сацыяльна-эканамічнай гісторыі, гісторыі штодзённасці, гістарычнай антрапалогіі, геральдыцы і іншых спецыяльных гістарычных дысцыплінах (І. Андрэяў).

Па часе стварэння гэта графічная ілюстрацыя горада выкана крыху пазней за дрэварыт з выявай штурма Полацка маскоўскім войскам Івана Жахлівага (Грозага) ў 1563г., які быў змешчаны ў “лятучым лістку” Аўгсбурга “Warrhafftige und erschreckliche Zeitung von dem grausamen Feind dem Moskowiter” (“Праўдзівыя і жудасныя звесткі пра лютага ворага Маскавіта”). Невядомы аўтар намалюваў Полацк як ўяўны заходнееўрапейскі горад з каменнымі мурамі і гатычнай забудовай. Таму твор можна выкарыстаць у якасці ілюстрацыі аднаго з эпизодаў Лівонскай вайны, але не як крыніцу па гарадской архітэктуры (А. Белы).

Як бачна, нямецкая гравюра XVI ст. прысвечаная падзеям Лівонскай вайны на беларускіх землях, з’яўляецца не толькі багатым ілюстрацыйным матэрыялам, але і вартай даверу наратыўнай крыніцай па айчыннай гісторыі.